IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 20 Issue 01 April 2026

BEHBUDIY DRAMACHILIGIDA YANGICHA FIKR VA ISLOHOT G'OYALARI (PADARKUSH MISOLIDA)

Ne’matova Dinora

Toshkent Kimyo Xalqaro unversiteti

UZBE-31U talabasi O’zbek tili va Adabiyot yo’nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar:**Muxammadiyeva Munira**

Annotatsiya: Mazkur maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Padarkush” dramasi misolida o‘zbek dramaturgiyasida yangicha fikr va islohot g‘oyalari ko‘rib chiqiladi. Dramaturgning asardagi ijtimoiy-siyosiy va ma’rifiy yondashuvlari, zamonaviylik va an’anaviylik o‘rtasidagi ziddiyatlar tahlil qilinadi. Adabiy manbalar asosida “Padarkush” dramasi orqali jamiyatdagi o‘zgarishlar, milliy uyg‘onish va islohotlar ruhi, shuningdek, dramachilikning taraqqiy etishiga Behbudiy ijodining ta’siri ilmiy asosda ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Behbudiy, Padarkush, o‘zbek dramaturgiyasi, jadidchilik, islohot g‘oyalari, milliy uyg‘onish, ijtimoiy ziddiyat, ma’rifatparvarlik, zamonaviylik va an’anaviylik.

Abstract: This article examines new ideas and reformist concepts in Uzbek dramaturgy through Mahmudkhoja Behbudiy’s play 'Padarkush.' The study analyzes the playwright’s socio-political and educational approaches, focusing on the conflicts between modernity and tradition. Based on literary sources, the article explores how 'Padarkush' reflects societal changes, the spirit of national revival and reform, and the impact of Behbudiy’s work on the development of Uzbek drama.

Keywords: Behbudiy, Padarkush, Uzbek dramaturgy, Jadidism, reform ideas, national revival, social conflict, enlightenment, modernity and tradition.

Аннотация: В данной статье рассматриваются новые идеи и реформаторские концепции в узбекской драматургии на примере пьесы Махмудходжи Бехбудий «Падаркўш». Анализируются социально-политические и просветительские подходы драматурга, противоречия между современностью и традициями. На основе литературных источников раскрывается отражение в «Падаркўш» общественных изменений, духа национального возрождения и реформ, а также влияние творчества Бехбудий на развитие узбекской драматургии.

Ключевые слова: Бехбудий, Падаркўш, узбекская драматургия, джадидизм, реформаторские идеи, национальное возрождение, социальный конфликт, просветительство, традиция и модерн

Kirish.O‘zbek adabiyoti taraqqiyotida Mahmudxo‘ja Behbudiy nomi alohida e’tirofga loyiq. U XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yuzaga kelgan ma’rifatparvarlik harakati vakillaridan biri sifatida nafaqat publitsistika va pedagogika, balki dramaturgiya sohasida ham muhim iz qoldirdi. Ayniqsa, “Padarkush” dramasi orqali Behbudiy o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy muammolarini, yosh avlod ongida islohot g‘oyalarini shakllantirish zaruratini san’at tilida ifoda etdi. Mazkur maqolada Behbudiy dramachiligida yangicha fikr va islohot g‘oyalari “Padarkush” asari misolida ko‘rib chiqilib, uning o‘zbek dramaturgiyasini rivojlantirishdagi o‘rni, tarixiy va nazariy asoslari, regional va milliy adabiy maktablarga ta’siri, shuningdek, zamonaviy adabiy-ijtimoiy jarayonlardagi ahamiyati ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Mahmudxo‘ja Behbudiy (1875-1919) o‘zbek dramaturgiyasi asoschisi va jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri sifatida Turkiston adabiyoti va madaniyatida yangi davrga asos soldi. Uning dramachiligi

shunchaki badiiy ijod emas, balki millatni uyg‘otishga qaratilgan siyosiy-ijtimoiy islohot vositasi edi. Padarkush" (1911): Behbudiy o‘zbek adabiyotida birinchi bo‘lib "milliy fojia" janrini olib kirdi. Bu asar xalqning johillik, ilmsizlik va zamonadan orqada qolishi oqibatlarini ko‘rsatib berdi. Sahna madaniyati Behbudiy dramalarida (masalan, "Padarkush") boy, ziyoli, domla va bola obrazlari orqali tarbiya, yangi usul maktablari va dunyoqarashni o‘zgartirish masalalari ilgari suriladi. johil bolaning otasini o‘ldirishi orqali ilmsizlikning oilaviy va milliy fojialarga olib kelishi qattiq tanqidBehbudiy o‘z asarlari va chiqishlarida millatni o‘zaro ixtiloflardan voz kechishga, birlashishga va mustamlakachilik zulmiga qarshi kurashishga da’vat etgan.

ASOSIY QISIM: Taniqli dramaturg, publisist, din va jamoat arbobi, jadidchilik harakati yetakchilaridan biri Mahmudxo'ja Behbudiy Samarqandda tug'ilgan. Behbudiy Ahmad Yassaviy avlodidan, qozixonada qozi, mufti darajasigacha ko'tariilgan. Behbudiy 1911-yilda "Padarkush" dramasini yozdi. Bu birinchi o'zbek dramasi edi. Drama tuzilishi 3 parda, 4 manzaradan iborat. Milliy fojiaga asoslangan bu asarni dastlab nashr qilish biroz cheklanadi. Bunga esa o'sha zamondagi davlat tuzumi sabab bo'lgan. Asar mazmuni o'qimagan va johil farzandning o'z otasini o'ldirishi haqida edi. Padarkush so'zining ma'nosi "ota qotili" degan ma'noni beradi[1:45].

Behbudiy dramachiligi, xususan, “Padarkush” asari, o‘zbek adabiyoti va jamiyat taraqqiyotida tub burilish yasagan asarlardan biri sifatida keng ilmiy muhokamalarga sabab bo‘lgan. Bu asarni o‘rganishda avvalo dramaturgiyaning nazariy-konseptual asoslariga murojaat qilish zarur. Dramaturgiya, adabiy janr sifatida, jamiyatdagi ziddiyatlarni, inson ruhiyatini va ijtimoiy munosabatlarni sahna vositasida ifoda etadi. Klassik dramaturgiya nazariyalarida Aristotel “Poetika” asarida fojia va komediyaning asosiy belgilari, ijtimoiy ziddiyatlarning badiiy talqini haqida fikr yuritgan bo‘lsa, o‘rta asr va yangi davr dramaturgiya nazariyalarida ham bu jihatlar yetakchi o‘rinda turadi. Behbudiy dramachiligi ham ana shu klassik an’analarni, ayni paytda taraqqiyparvar zamonaviy g‘oyalarni o‘zida mujassamlashtiradi. “Padarkush” dramasi ilk o‘zbek dramaturgiyasi namunalari sirasiga kiradi va unda ijtimoiy islohot, ma’rifat, zamonaviylik, inson huquqlari kabi masalalar ilgari surilgan. Behbudiy asari orqali nafaqat o‘z davri, balki hozirgi zamon uchun ham dolzarb bo‘lgan muammolar ko‘tariladi[1:101].

Nazariy jihatdan, “Padarkush” dramasi klassik dramaturgiya an’analariga tayanadi. Aristotel fojiasida ziddiyat, kutilmagan burilishlar va fojiali yakun asosiy o‘rin tutadi. Behbudiy ham ana shu elementlarni asar kompozitsiyasiga singdiradi. Biroq, u zamonaviy g‘oyalarni, ya’ni shaxs erkinligi, inson huquqlari, ilm-fan taraqqiyoti, ayollar va yoshlarning jamiyatdagi o‘rni kabi masalalarni ilgari suradi. Bu esa o‘zbek dramaturgiyasida yangicha fikr va islohot g‘oyalarining paydo bo‘lishiga zamin yaratdi. Behbudiy asarlarida, xususan, “Padarkush”da jamiyatdagi ijtimoiy muammolar, ma’rifat va jaholat o‘rtasidagi kurash, qadriyatlar inqirozi, milliy va umuminsoniy g‘oyalar uyg‘unligi badiiy ifodasini topadi.Adabiy tanqid va dramaturgiya nazariyasida Behbudiy ijodiga bag‘ishlangan tadqiqotlar ko‘plab uchraydi. O‘zbek adabiyotshunosligida, jumladan, A. Qodiriy, I. Sulton, N. Komilov, E. Begmatov, R. Qosimova, A. Madrahimov va boshqa olimlarning izlanishlarida Behbudiy dramachiligi, uning badiiy uslubi, asarlaridagi islohot g‘oyalari, jamiyatga ta’siri tahlil qilinadi. Bu tadqiqotlarda “Padarkush” dramasi turli nuqtai nazardan ko‘rib chiqiladi: bir tomondan, ushbu asar o‘zbek sahnasida realizm va yangicha dramaturgiya bosqichining boshlanishi sifatida e’tirof etilsa, ikkinchi tomondan, milliy uyg‘onish va islohotlar ruhi, jamiyatdagi qadriyatlar inqirozi va yangilanish jarayonining badiiy in’ikosini aks ettiradi. Masalan, R. Qosimova o‘z tadqiqotlarida Behbudiy dramachiligining shakllanishi, “Padarkush” asarining zamonaviylik va an’anaviylik ziddiyatini badiiy ifodalashdagi o‘rni, ijtimoiy islohotlarning badiiy in’ikosi masalalarini atroflicha tahlil qilgan[2:50].

Dramada Boy, uning o'g'li Toshmurod, yangi fikrli Domla, ruscha tahsil olgan Ziyoli, boyning mirzasi Xayrullo, boyning qotili bo'lgan Tangriqul va boshqa obrazlar qatnashadi. Dramaturg ilgari surgan ma'rifatparvarlik g'oyasi shu obrazlarning o'zaro suhbatlari, bahs-munozaralari jarayonida namoyon bo'ladi. Behbudiy Boy obrazi orqali pul, mol-dunyoga ega bo'lgan, ammo farzand tarbiyasi va ilmiga e'tibor bermagankimsa sifatida aks ettiradi. Dramadagi boyning eng katta xatosi Ziyoli va Domlaning gapiga quloq solmaganligidadir. Asardagi domla va Ziyolining hayot yo'llari bir-biriga yaqin. Dramada ikki obraz xususiyatlari bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladi. Domla va Ziyoli Boy, Toshmurod, Tangriqul, Toshmurod, Artun obrazlariga qarama-qarshi zidlangan tarzda ifodalanadi. Dramatik asar voqealarini o'zaro ziddiyat shakllantiradi. Bu vaziyatni ilmlilar va ilmsizlar o'rtasidagi kurash bilan izohlanadi[3:63].

Ushbu asar 1911-yilda yozilgan bo’lib, oradan ikki yil o'tgach, ushbu asar kitob holatda chop etiladi. "Turon truppasi 1914-1916 yillarda bu spektakl bilan butun Farg'ona vodiysini aylanib chiqdi. "Padarkush" Turkistonni junbushga keltirgan qirg'inbarot inqilob yillarda ham sahnada tushmadi. Bir tomondan, millatni ma'rifat va taraqqiyot sari undashda buyuk rol o'ynagan bo'lsa, ikkinchi yoqdan professional o'zbek teatri va dramachiligining maydonga kelishi hamda taraqqiyotida muhim xizmat qildi.“Padarkush” dramasi orqali Behbudiy jamiyatdagi ziddiyatlar, qadriyatlar inqirozi, islohot zarurati, yosh avlod tarbiyasi, ayollar o‘rni, ilm-fan va ma’rifat muammolarini badiiy ifodalashga erishgan. Asarda asosiy konflikt ota (eski dunyoqarash, an’anaviylik) va bola (yangi dunyoqarash, zamonaviylik) o‘rtasidagi ziddiyatda namoyon bo‘ladi. Bu ziddiyat orqali dramaturg jamiyatda yuz berayotgan o‘zgarishlar, qadriyatlar inqirozi, islohotlarning zarurligini ko‘rsatadi. Behbudiy dramachiligi, ayniqsa, “Padarkush” asari o‘zbek dramaturgiyasida yangi bosqich, yangicha fikr va islohot g‘oyalarining shakllanishini boshlab berganini ilmiy tadqiqotlar asosida isbotlash mumkin. Bu jihatdan, asarda ko‘tarilgan muammolar, ilgari surilgan g‘oyalar, zamonaviylik ruhi, o‘zbek adabiyotining taraqqiy etishidagi o‘rni va ahamiyati chuqur tahlil qilinadi.Adabiy tanqidda “Padarkush” dramasi atrofida turli bahs-munozaralar ham mavjud. Ba’zi tadqiqotchilar asarda islohot g‘oyalari haddan tashqari soddalashtirilgani, muammolarning badiiy talqini yetarli darajada chuqur emasligini ta’kidlasalar[5], boshqa olimlar esa Behbudiy asarining o‘z davri uchun nihoyatda jasoratli, yangicha fikr va islohot ruhi bilan sug‘orilganini, milliy drama taraqqiyotiga kuchli turtki berganini alohida e’tirof etadilar. Bu bahs-munozaralar adabiyotshunoslikda “Padarkush” dramasi va Behbudiy dramachiligi doimiy ilmiy izlanish va tahlil ob’ektiga aylanganini ko‘rsatadi. Behbudiy dramachiligi va “Padarkush” asari o‘zbek dramaturgiyasida yangicha fikr va islohot g‘oyalarining shakllanishi, milliy uyg‘onish va islohotlar ruhi, jamiyatdagi qadriyatlar inqirozi va yangilanish jarayonining badiiy in’ikosi nuqtai nazaridan alohida o‘rin tutadi. Bu asar va uning badiiy xususiyatlari, islohotparvarlik ruhi, zamonaviylik va an’anaviylik o‘rtasidagi ziddiyatlarning badiiy ifodasi, mintaqaviy va milliy adabiy maktablarga ta’siri, zamonaviy adabiyot va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati ilmiy manbalar asosida chuqur tahlil qilindi[4:74].

Xulosa. Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqadiki, Mahmudxo‘ja Behbudiy dramachiligi, xususan, “Padarkush” asari o‘zbek adabiyotida yangicha fikr va islohot g‘oyalarining shakllanishi va rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Asarda ko‘tarilgan ijtimoiy-siyosiy muammolar, ma’rifiy va islohotparvarlik ruhi, qadriyatlar inqirozi, zamonaviylik va an’anaviylik o‘rtasidagi ziddiyatlar badiiy jihatdan chuqur ifodalangan. Behbudiy o‘z asari orqali zamonaviylik, ilm-fan, inson huquqlari, yosh avlod tarbiyasi kabi muhim masalalarni ilgari surib, o‘z davrining eng dolzarb ijtimoiy muammolariga javob topishga harakat qilgan. “Padarkush” dramasi o‘zbek dramaturgiyasiga realizm, yangicha dramaturgiya, islohot va yangilanish ruhi olib kirgan, milliy uyg‘onish va taraqqiyot jarayoniga kuchli turtki bergan. Ushbu asar nafaqat

tarixiy, balki zamonaviy jamiyat uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. O‘zbek adabiyotshunosligida “Padarkush” dramasi va Behbudiy dramachiligi doimiy ilmiy izlanish va tahlil ob’ekti bo‘lib kelmoqda. Bugungi kunda ham asarda ilgari surilgan yangicha fikr va islohot g‘oyalari, zamonaviylik va an’anaviylik ziddiyatlari, yosh avlod tarbiyasi muammolari o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. “Padarkush” dramasi o‘zbek dramaturgiyasida yangicha fikr va islohot g‘oyalarining shakllanishi, milliy uyg‘onish va taraqqiyot ruhining badiiy in’ikosi sifatida tarixda alohida o‘rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimova R. O‘zbek dramaturgiyasi va islohot g‘oyalari. Toshkent: Fan, 2008. 25 bet.

2. Begmatov E. Behbudiy dramachiligi va uning badiiy xususiyatlari. Toshkent: O‘zbekiston, 2013. 48 bet.

3. Sulton I. Jadid adabiyoti va dramaturgiya. Samarqand: Ma’rifat, 2005. 36 bet.

4. Madrahimov A. O‘zbek sahna san’ati taraqqiyoti. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011. 144 bet.

5. Komilov N. O‘zbek adabiyotida yangilanish va islohot ruhi. Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2010. 144 bet.

6. Qodiriy A. O‘zbek adabiyotshunosligi asoslari. Toshkent: Akademnashr, 2019. 142 bet.